

АНОТАЦІЯ

Мудрак Р. М. Інституціоналізація та функціонування юридичних клінік у США та Україні: порівняльно-правове дослідження. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Західноукраїнський національний університет, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2026.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню процесів інституціоналізації та функціонування юридичних клінік у США та Україні. У роботі здійснено теоретичне узагальнення наукових підходів до розуміння юридичних клінік, проведено порівняльно-правовий аналіз особливостей їх становлення та розвитку, запропоновано авторську концепцію юридичних клінік як об'єкта правової інституціоналізації, розроблено авторську методику визначення рівня інституціональної зрілості юридичних клінік та сформульовано концептуальні напрями подальшого розвитку юридичних клінік в Україні.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення правничої освіти, забезпечення ефективної практичної підготовки майбутніх правників, розширення доступу населення до правосуддя та розвитку інституцій громадянського суспільства. Юридичні клініки у сучасних умовах виконують не лише освітню функцію, а й виступають важливим елементом механізму реалізації права на правничу допомогу. Водночас процеси їх становлення та розвитку потребують комплексного теоретичного осмислення крізь призму інституціонального підходу.

Метою дисертаційного дослідження є здійснення комплексного порівняльно-правового аналізу процесів інституціоналізації та функціонування юридичних клінік у США та Україні, виявлення закономірностей їх розвитку, оцінювання рівня інституціональної зрілості та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо подальшого розвитку юридичних клінік в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі становлення, розвитку та функціонування юридичних клінік як інституту правничої освіти та механізму забезпечення доступу до правосуддя.

Предметом дослідження виступають теоретико-правові засади, закономірності, особливості та моделі інституціоналізації юридичних клінік у США та Україні, а також механізми їх функціонування та перспективи розвитку.

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових, спеціально-наукових та спеціально-юридичних методів. У роботі використано діалектичний, системний, історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий методи, а також методи аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення та моделювання. Провідним методологічним підходом виступає інституціональний підхід, який дозволив розглядати юридичні клініки як соціально-правовий інститут.

У першому розділі дисертації досліджено теоретико-методологічні засади інституціоналізації юридичних клінік. Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння правових інститутів, розкрито сутність процесу інституціоналізації та визначено його значення для розвитку юридичних клінік. Встановлено, що юридичні клініки пройшли еволюцію від допоміжної форми практичної підготовки студентів до самостійного соціально-правового інституту, інтегрованого у систему правничої освіти та механізми забезпечення доступу до правосуддя.

У роботі запропоновано авторську концепцію юридичних клінік як об'єкта правової інституціоналізації. Відповідно до неї юридичні клініки розглядаються як соціально-правовий інститут, розвиток якого відбувається через процеси нормативного закріплення, організаційного оформлення, професіоналізації діяльності, функціональної диференціації та суспільної легітимації.

Особливу увагу приділено проблемі визначення інституціональної зрілості юридичних клінік. У дисертації розроблено авторську методику оцінювання рівня інституціональної зрілості, що базується на системі нормативних, організаційних, функціональних, професійних та легітимаційних критеріїв.

У другому розділі досліджено особливості інституціоналізації та функціонування юридичних клінік в Україні. Встановлено основні етапи розвитку українського клінічного руху, проаналізовано нормативно-правові засади діяльності юридичних клінік, особливості їх організаційної структури та функціонального призначення.

Визначено, що важливу роль у розвитку юридичних клінік України відіграла Асоціація юридичних клінік України, яка забезпечила координацію діяльності клінічного руху, розроблення стандартів діяльності та поширення принципів клінічної юридичної освіти.

Доведено, що юридичні клініки України виконують комплекс освітніх, правозахисних, правопросвітницьких і соціальних функцій. Вони забезпечують формування професійних компетентностей майбутніх правників, сприяють підвищенню правової культури населення та розширюють доступ громадян до безоплатної правничої допомоги.

На основі авторської методики здійснено оцінювання рівня інституціональної зрілості юридичних клінік України. Встановлено, що українська модель юридичних клінік характеризується достатнім рівнем нормативного та організаційного розвитку, проте потребує подальшої професіоналізації, зміцнення ресурсного забезпечення та розширення спеціалізації окремих напрямів діяльності.

У третьому розділі здійснено дослідження процесів інституціоналізації юридичних клінік у США. Проаналізовано історичні передумови виникнення клінічної юридичної освіти, роль руху за доступ до правосуддя та вплив Американської асоціації юристів на формування сучасної моделі юридичних клінік.

Запропоновано авторський підхід до періодизації інституціоналізації юридичних клінік у США. Встановлено, що розвиток американської моделі відбувався поетапно та супроводжувався зростанням рівня професіоналізації, спеціалізації та інтеграції юридичних клінік у систему правничої освіти.

Визначено, що сучасні юридичні клініки США є важливим елементом правничої освіти та механізму забезпечення доступу до правосуддя. Для

американської моделі характерними є високий рівень автономності, розвинена система клінічного викладання, диверсифіковані джерела фінансування та широкий спектр спеціалізованих клінік.

На підставі авторської методики проведено оцінювання рівня інституціональної зрілості юридичних клінік США. Встановлено, що американська модель демонструє високий рівень інституціональної зрілості за всіма групами критеріїв.

У четвертому розділі здійснено порівняльно-правовий аналіз моделей юридичних клінік США та України. Порівняно етапи інституціоналізації, нормативні засади діяльності, організаційні механізми функціонування, освітні та соціальні функції юридичних клінік.

Виявлено спільні закономірності розвитку юридичних клінік у двох державах, а також визначено ключові відмінності між досліджуваними моделями. Встановлено, що американська модель характеризується більш високим рівнем інституціональної зрілості, що обумовлено тривалістю її розвитку, рівнем професіоналізації та ступенем інтеграції у систему доступу до правосуддя.

У роботі обґрунтовано можливості використання окремих елементів американського досвіду в Україні. До перспективних напрямів адаптації віднесено розвиток спеціалізованих юридичних клінік, удосконалення системи підготовки клінічних викладачів, розширення партнерства із суб'єктами надання правничої допомоги та впровадження сучасних механізмів оцінювання ефективності діяльності юридичних клінік.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні авторської концепції юридичних клінік як об'єкта правової інституціоналізації, створенні авторської методики визначення рівня інституціональної зрілості юридичних клінік, проведенні комплексного порівняльно-правового оцінювання рівня інституціональної зрілості юридичних клінік України та США, а також формулюванні авторської концепції подальшого розвитку юридичних клінік в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків і рекомендацій у нормотворчій діяльності, роботі закладів вищої освіти, діяльності юридичних клінік, системі безоплатної правничої допомоги, а також у навчальному процесі та подальших наукових дослідженнях.

Результати дослідження поглиблюють наукові уявлення про закономірності інституціоналізації юридичних клінік та створюють теоретичне підґрунтя для подальшого розвитку клінічної юридичної освіти й удосконалення механізмів забезпечення доступу до правосуддя в Україні.

Ключові слова: інституціоналізація; юридична клініка; захист прав людини; правовий інститут (соціально-правовий інститут); клінічна юридична освіта; правнича освіта; доступ до правосуддя; судовий захист, безоплатна правнича допомога (безоплатна правова допомога); правопросвітницька діяльність; професійна підготовка правників; юридичні клініки України; юридичні клініки США; порівняльно-правове дослідження (порівняльно-правовий аналіз); Американська асоціація юристів (ABA).

SUMMARY

Mudrak R. M. Institutionalization and Functioning of Legal Clinics in the United States and Ukraine: A Comparative Legal Study. – *Qualification research paper (manuscript).*

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». - West Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the processes of institutionalization and functioning of legal clinics in the USA and Ukraine. The work provides a theoretical generalization of scientific approaches to understanding legal clinics, a comparative legal analysis of the features of their formation and development, an author's concept of legal clinics as an object of legal institutionalization is proposed, an author's methodology for determining the level of institutional maturity of legal clinics

is developed, and conceptual directions for the further development of legal clinics in Ukraine are formulated.

The relevance of the research topic is due to the need to improve legal education, ensure effective practical training of future lawyers, expand the population's access to justice, and develop civil society institutions. Legal clinics in modern conditions perform not only an educational function, but also act as an important element of the mechanism for implementing the right to legal aid. At the same time, the processes of their formation and development require a comprehensive theoretical understanding through the prism of an institutional approach.

The purpose of the dissertation research is to conduct a comprehensive comparative legal analysis of the processes of institutionalization and functioning of legal clinics in the USA and Ukraine, identify patterns in their development, assess the level of institutional maturity and develop scientifically based recommendations for the further development of legal clinics in Ukraine.

The object of the research is social relations that arise in the process of formation, development and functioning of legal clinics as an institution of legal education and a mechanism for ensuring access to justice.

The subject of the research is the theoretical and legal principles, patterns, features and models of institutionalization of legal clinics in the USA and Ukraine, as well as the mechanisms of their functioning and development prospects.

The methodological basis of the research is a complex of general scientific, special scientific and special legal methods. The work uses dialectical, systemic, historical and legal, formal and legal, comparative legal methods, as well as methods of analysis, synthesis, classification, generalization and modeling. The leading methodological approach is the institutional approach, which allowed us to consider legal clinics as a socio-legal institution.

The first section of the dissertation examines the theoretical and methodological principles of the institutionalization of legal clinics. The main scientific approaches to understanding legal institutions are analyzed, the essence of the institutionalization process is revealed and its significance for the development of legal clinics is determined.

It is established that legal clinics have evolved from an auxiliary form of practical training of students to an independent socio-legal institution integrated into the legal education system and mechanisms for ensuring access to justice.

The work proposes the author's concept of legal clinics as an object of legal institutionalization. According to it, legal clinics are considered as a socio-legal institution, the development of which occurs through the processes of normative consolidation, organizational design, professionalization of activity, functional differentiation and social legitimation.

Particular attention is paid to the problem of determining the institutional maturity of legal clinics. The dissertation develops an author's methodology for assessing the level of institutional maturity, based on a system of normative, organizational, functional, professional and legitimizing criteria.

The second section examines the features of institutionalization and functioning of legal clinics in Ukraine. The main stages of development of the Ukrainian clinical movement are established, the regulatory and legal principles of the activities of legal clinics, the features of their organizational structure and functional purpose are analyzed.

It is determined that an important role in the development of legal clinics in Ukraine was played by the Association of Legal Clinics of Ukraine, which ensured the coordination of the activities of the clinical movement, the development of standards of activity and the dissemination of the principles of clinical legal education.

It is proved that legal clinics in Ukraine perform a complex of educational, human rights, legal education and social functions. They ensure the formation of professional competencies of future lawyers, contribute to the improvement of the legal culture of the population and expand citizens' access to free legal aid.

Based on the author's methodology, an assessment of the level of institutional maturity of legal clinics in Ukraine was carried out. It was established that the Ukrainian model of legal clinics is characterized by a sufficient level of regulatory and organizational development, but requires further professionalization, strengthening of resource provision and expansion of specialization of individual areas of activity.

In the third section, a study of the processes of institutionalization of legal clinics in the USA was carried out. The historical prerequisites for the emergence of clinical legal education, the role of the movement for access to justice and the influence of the American Bar Association on the formation of the modern model of legal clinics were analyzed.

The author's approach to the periodization of the institutionalization of legal clinics in the USA was proposed. It was established that the development of the American model occurred in stages and was accompanied by an increase in the level of professionalization, specialization and integration of legal clinics into the legal education system.

It is determined that modern legal clinics in the USA are an important element of legal education and a mechanism for ensuring access to justice. The American model is characterized by a high level of autonomy, a developed system of clinical teaching, diversified sources of funding and a wide range of specialized clinics.

Based on the author's methodology, an assessment of the level of institutional maturity of legal clinics in the USA was carried out. It was established that the American model demonstrates a high level of institutional maturity according to all groups of criteria.

The fourth section provides a comparative legal analysis of the legal clinic models of the USA and Ukraine. The stages of institutionalization, regulatory principles of activity, organizational mechanisms of functioning, educational and social functions of legal clinics are compared.

Common patterns of development of legal clinics in the two countries are identified, and key differences between the studied models are also identified. It is established that the American model is characterized by a higher level of institutional maturity, which is due to the duration of its development, the level of professionalization and the degree of integration into the system of access to justice.

The paper substantiates the possibilities of using individual elements of the American experience in Ukraine. Promising areas of adaptation include the development of specialized legal clinics, improving the system of training clinical teachers, expanding

partnerships with entities providing legal aid, and introducing modern mechanisms for assessing the effectiveness of legal clinics.

The scientific novelty of the obtained results lies in the development of the author's concept of legal clinics as an object of legal institutionalization, the creation of the author's methodology for determining the level of institutional maturity of legal clinics, conducting a comprehensive comparative legal assessment of the level of institutional maturity of legal clinics in Ukraine and the USA, as well as formulating the author's concept for the further development of legal clinics in Ukraine.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the formulated conclusions and recommendations in regulatory activities, the work of higher education institutions, the activities of legal clinics, the system of free legal aid, as well as in the educational process and further scientific research.

The results of the study deepen scientific understanding of the regularities of the institutionalization of legal clinics and create a theoretical basis for the further development of clinical legal education and improvement of mechanisms for ensuring access to justice in Ukraine.

Keywords: institutionalization, legal clinic, human rights protection, legal institution (socio-legal institution), clinical legal education, legal education, access to justice, judicial protection, free legal aid, legal awareness activities, professional training of lawyers, legal clinics of Ukraine, legal clinics of the USA, comparative legal research (comparative legal analysis), American Bar Association (ABA).

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дослідження

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Мудрак Р. М. Генеза становлення інституту юридичних клінік у світі та Україні. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Випуск 3 (11). С. 31-35.
2. Мудрак Р. М. Правовий статус юридичних клінік в Україні. Актуальні проблеми правознавства. 2021. Випуск 4 (28). С. 11-17.

3. Мудрак Р. М. Юридична клінічна освіта в системі правової освіти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 26-28.

4. Мудрак Р. М. Інституціоналізація правових інститутів як теоретико-методологічна основа дослідження юридичних клінік. *Актуальні проблеми правознавства*. 2026. № 1 (45). С. 12-16.

5. Мудрак Р. М. Моделі інституціоналізації юридичних клінік: порівняльно-правовий аналіз досвіду США та України. *Актуальні питання у сучасній науці* 2026. № 4 (46) 2026. С. 2186-2200.

6. Мудрак Р. М. Інституціоналізація правових інститутів: етапи, механізми та критерії сформованості. *Національні інтереси України* 2026. № 4. С. 1475-1483.

В інших зарубіжних виданнях:

7. Мудрак Р. М. Розвиток юридичних клінік у Сполучених Штатах Америки. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 6 (34). vol. 1. P. 258-262.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Мудрак Р. М. Проблеми правової природи юридичних клінік в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина. *Guarantee and protection of fundamental human rights as an integral element of the integration of Ukraine in the EU* / Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; ред. колегія Mieczysław Różański, Serhiy Banakh, Oksana Koval. – Olsztyn: Zakład Poligraficzny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2019. 412 с. С. 249-259.

9. Мудрак Р. М. Юридична клініка як інноваційний засіб професіоналізації майбутніх правників. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 21-22 квіт. 2017 р.]*. Тернопіль: Економічна думка, 2017. С. 102-104.

10. Мудрак Р. М., Кравчук М. В. Юридичний клінічний рух в системі правової освіти України. *Новації та виклики юридичної освіти: збірник матеріалів*

Міжнародної наукової студентської конференції, м. Тернопіль. Т., 2017. 316 с. С. 53-58.

11. Мудрак Р. М. Нормативно-правова база організації та діяльності юридичних клінік. Україна в умовах реформування правової системи : сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 5-6 квіт. 2019 р.]. Тернопіль : Економічна думка, 2019. С. 166.

12. Мудрак Р. М. Організаційні умови гуманістично спрямованого освітнього процесу в юридичній клініці. Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20 травня 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 297 с. С.163-167.

13. Мудрак Р. М. Компаративістика клінічної юридичної освіти: досвід США та трансформаційна модель України. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, ЗУНУ, 24-25 квітня 2026 року). м. Тернопіль, 2026. С. 42-45.